

אילן הוא! ?

מתרצת הגמרא: **הא לא קשיא!**

ובחוצה לארץ [מקומות הרחוקים מארץ ישראל יותר מסוריא] הקילו יותר⁽²⁶⁾, שאפילו היה לאדם

כי בית שמאי ספקי מספקא לחו אם צלף הוא ירק או עץ ולכן עבדי הכא בערלה לחומרא והכא בכלאיים לחומרא.

החשוד על הערלה פרדס והיו בו גם נטיעות האסורות באיסור ערלה יורד אדם המקפיד על איסור ערלה אל פרדסו של החשוד ולוקח ממנו את הפירות שהחשוד נותן לו^{17-ב} למרות שיש חשש שיביא לו פירות מנטיעות האסורות בערלה, ובלבד שלא יראנו הלוקח — לחשוד שלוקט מהנטיעות האסורות בערלה.

ומעתה מקשה רבינא למר בר רב אשי: מכל מקום, לבית שמאי הוה ליה צלף ספק ערלה שהרי לדבריהם יתכן שהוא ירק,

ולכן מקשה רבינא, היות שלדעת בית שמאי צלף הוא ספק ירק ספק עץ נמצא שמדין "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ" יש להכריע כמותם, ומדוע אם כן זרקו את האביונות של הצלף וחששו לאיסור ערלה שעליהם.

ותנן: דבר שהוא ספק ערלה, — בארץ ישראל שאיסור ערלה הוא מהתורה, הריהו אסור משום ש"ספק דאורייתא לחומרא",

ובסוריא שדינה כחוצה לארץ⁽²⁵⁾, הריהו מותר,

אסורים משום ערלה.

והחזון איש (כלאים א ח) מיישב, שמאזיה טעם שהוא מצאו חכמים לנכון להקל כדעת יחיד בהלכות עירובין אבילות ובערלת חו"ל, ודוקא בענינים אלו אמרו כן — עיין בדבריו. החתם סופר (יור"ד רפ"ו) מיישב באופן אחר ומחדש שגם כשרבים נחלקים עם היחיד עדיין הספק נחשב ל"ספק שקול" כי יתכן שבחכמתו שוה הוא לרבים, ורק שגזירת הכתוב הוא לנהוג כדעת הרבים — עיין בדבריו.

25. משום שרוד המלך הוא זה שכבשה וכיבוש זה נחשב ל"כיבוש יחיד" שאינו תקף, ולכן אין לסוריא דין "ארץ ישראל". — רש"י קידושין (לח ב).

26. הטעם שבסוריא לא הקילו כל כך הוא משום

שהנידון שבו הם נחלקו יחשב כעומד בספק "כל דהו".

אבל לדעת רש"י שהטעם שהלכה כדברי המיקל הוא משום שהספק הוא באיסור דרבנן הקל, הרי לכאורה יש צורך שהספק יהיה "ספק השקול", ומדוע גם כשאין זה כך ההלכה כדברי המיקל.

הפני יהושע מיישב שלדעת רש"י הטעם שפוסקים כדברי המיקל אינו משום שזהו ספק דרבנן ו"ספק דרבנן לקולא", אלא כפי שמבואר ברש"י בקידושין (לח ב ד"ה הלכתא) שלא לו הסוברים שערלת חו"ל איסורה מדברי סופרים הכונה שקיבלו על עצמם לנהוג בפירות אלו באיסור, וידוע היה לאמוראים שבדבר שיש בו צד מחלוקת לא קיבלו עליהם מנהג זה מלכתחילה, ולכן גם במקום שנחלקו בו יחיד ורבים או בית שמאי עם בית הלל אין הפירות

מיישב מר בר רב אשי לרבינא שיש לחלק בין להכריע כקולתו של רבי עקיבא לבין להכריע כקולתם של בית שמאי. ששיטת רבי עקיבא המיקל לומר שרק האביונות שבצלף נחשבות ל"פרי" במקום שיטתו של רבי אליעזר החולק עליו וסובר שגם הקפריסין והתמרות נחשבות ל"פרי", אינה בטילה כלפי רבי אליעזר, ולכן עבדינן כותיה כי תקף בזה הכלל ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ".

אבל במחלוקת שבין בית שמאי לבית הלל הואיל ושיטת בית שמאי המקילים לומר שאף האביונות שבצלף אינם נחשבות ל"פרי" במקום שיטתם של בית הלל אינה משנה ובטלה כלפי בית הלל, ממילא נמצא שהצלף נחשב כודאי עץ ולכן האביונות אסורות משום ערלה גם בחוצה לארץ.

מקשה הגמרא: אף שנכון הדבר שלרבי עקיבא אין הקפריסין חייבים במעשר משום שאינם "פרי", מכל מקום ותיפוק ליה לאוסרם באיסור ערלה משום דנעשה הקפריסין "שומר" לפרי ומגן עליו, ורחמנא אמר ביחס לערלה (ויקרא יט כג): "וערלתם ערלתו, את פריו" ודורשים מתיבת "את" לרבות גם את הטפל לפריו שאסור באיסור ערלה.

ומאי ניהו הטפל לפרי — "שומר" לפרי.

ומדוע התירו רב ומר בר אשי לאכול את הקפריסין.

אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה שומר לפרי — היכא דאיתיה לקליפה המגינה על הפרי בין בשעה שהפרי תלוש ובין בשעה שהפה עדיין מחובר.

אבל הכא בקפריסין, רק בפרי מחובר איתיה לקפריסין אבל בפרי תלוש ליתיה לקפריסין לפי שהם נושרים בשעה שהפרי מתבשל על העץ, ולכן אינם נחשבים "שומר" לפרי.

איתביה אביי לרבא: והרי שנינו במסכת עוקצין: פטמא [פרח] שבראשו של רמון — מצטרפת עם הרימון לשיעור "כביצה" לטמאות אוכלים אחרים במגעם על אף שאין הפיטמא נאכלת, היות שהיא משמשת כ"שומר" לפרי.

וח"נ"ן שלו [השערות הגדלות בתוך הפיטמא] — אין מצטרף להשלים לשיעור "כביצה", לפי שהוא נחשב ל"שומר מעל שומר" [מקומו מעל הפיטמא],

ודייק אביי: מדקאמר "הנץ שלו — אין מצטרף", אלמא, דהנץ לאו "אוכל" הוא,

ובכל זאת תנן גבי ערלה: קליפי רמון וחנוץ שלו וכן קליפי אגוזים והנרעינין⁽¹⁾ —

שחששו שמחמת קירבתה לארץ ישראל יטעו ויתירו גם את הפירות של ארץ ישראל. — רש"י שם.

1. א. לדעת התוספות (ד"ה קליפי) הגרעינים אסורים באיסור ערלה משום שהם נחשבים

כ"פרי", וממילא לענין ברכה יש לברך עליהם "בורא פרי העץ". ואולם הרשב"א חולק וסובר שהגרעינים בדומה לקליפות נאסרו מריבוי הפסוק "וערלתם ערלתו את פריו", שגם הטפל לפרי אף שאינו פרי נאסר משום ערלה, וממילא לענין ברכה אין לברך עליהם "בורא פרי העץ",

חייבין בערלה! כיון שהתרבו מ"את פרי" את הטפל לפריו.

והרי עוד קודם שהפרי נתלש מהאילן ה"נץ" כבר נושר הימנו ונמצא שכשהפרי תלוש ה"נץ" כבר אינו משמש לו כ"שומר", ואף על פי כן חייבים עליו משום ערלה, ומוכח שאף אם אינו שומר את הפרי בתלוש מכל מקום הוא נחשב עדיין כ"שומר" ואסור באיסור ערלה,

אלא אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה להו

שומר לפרי — היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, ומאחר שבשעת בישולו של הרימון עדיין ה"נץ" מחובר אליו לכן הוא נחשב כ"שומר" ואסור משום ערלה, אבל **האי קפרם** [קפריסין] ליתיה בשעת גמר פירא אלא הוא נושר בסמוך לזמן בישולו של הפרי לכן אינו נחשב כ"שומר" ומותר משום איסור ערלה.

מקשה הגמרא: **איני**, וכי משום שהשומר נושר מהפרי קודם בישולו כבר אינו נחשב ל"שומר"?

עיין שם.

ולא התבאר בדבריו מה אם כן הברכה הראויה להם. ונחלקו בזה רבותינו האחרונים. לדעת **האבן העזר** (ר"ב) כונת הרשב"א לומר שברכתם הראויה היא "בורא פרי האדמה" ככל דבר שאינו "עיקר הפרי" [כגון תמרות הצלף], ואולם **המגן אברהם** (שם סק"ז) הביין בכונת הרשב"א, כשם שעל גרעינים מרים [כגרעיני אפרסק וכדומה] שמיתק אותם וראויים לאכילה מבואר ברשב"א בהמשך דבריו שברכתם "שהכל", משום שלא לדעת כן נוטעים את האילן, כך יש לברך ברכת שהכל על גרעינים מתוקים מתחלה. [ומה שכתב הרשב"א בסוף דבריו שהטעם שמברכים שהכל הוא משום שלא לדעת כן נוטעים את האילן מוסב גם על גרעינים מתוקים שהוזכרו בתחלת דבריו]. ואמנם מסכים המגן אברהם, שלדעת **הרא"ש** כאמת יש חילוק בין גרעינים מתוקים מתחלה שברכתם "בורא פרי האדמה" לבין גרעינים מרים שמיתקם שברכתם "שהכל" [וכהבנת אבן העזר בדעת הרשב"א], וכן נפסק בשו"ע (ר"ב ס"ג) עיין שם במשנ"ב. ועיין בהרחבה בחברותא למסכת עוקצין.

ב. לדעת התוספות שגרעינים נחשבים לפרי,

הקשו האחרונים [עיין צ"ח, אבן העזר (סימן ר"ב) **ביאור הגר"א** (שם) ופרי חדש (שם)] מהמבואר במשנה במסכת ערלה (א-ח) שגרעינים אינם אסורים משום "רבעי", וכן מבואר במשנה במסכת עוקצין (ב"ב) שאינם נטמאים בטומאת אוכלים, ואם הגרעינים נחשבים לפרי מדוע לא יאסרו משום רבעי ככל פרי ומדוע אינם נטמאים בטומאת אוכלים. — ומשום כך הכריעו להלכה כדעת הרשב"א שהגרעינים אינם פרי וברכתם בורא פרי האדמה, שלא כדעת השו"ע שפסק כראשונים הסוברים שברכתם בורא פרי העץ. [ועיין עוד בעוללות אפרים (דין ו) **ביאור מרדכי לגר"מ בנעט** (אות ח') ו**בחזון איש** (ערלה ג"ו, עוקצין ב"ט).

ג. לענין קליפות תפוז מרוקחים **בדבש** כתב **המגן אברהם** (ר"ג סק"ז) שכפי שמברכים על גרעינים "בורא פרי העץ" משום שנחשבים לפרי, כך יש לברך על הקליפות "בורא פרי העץ" משום שהקליפה היא חלק מגוף הפרי. ואולם **הט"ז** (ר"ד סקט"ו) חולק, וסובר שיש לברך עליהם "בורא פרי האדמה" משום שאינם נחשבים לפרי עצמו והטעם שאסרום באיסור ערלה הוא מדין "שומר" בעלמא.

דעה נוספת מצינו בעולת תמיד (ר"ג סק"ד)

והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: הני "מתחלי" [הקליפות השומרות על התמרים בתחלת גידולם בהיותם קטנים] דערלה, — אסרי, הואיל ונעשו שומר לפירי!

והרי קליפות אלו הנחשבות שומר לפירי — אימת הוי [באיזה זמן שומרים הם על הפרי], בכופרא כשעדיין התמרים קטנים ונושרים מהם זמן רב קודם לבישולם, בדומה לקפריסין שעל האביונות, ובכל זאת קא קרי ליה שומר לפירי ואסור משום ערלה!?

מתרצת הגמרא: רב נחמן — סבר לה כרבי יוסי הסובר שגם זמן רב קודם בישול הפרי הריהו נחשב ל"פרי" ונאסר משום ערלה ולכן גם השומר שהיה עליו קודם בישולו נחשב ל"שומר הפרי" ונאסר אף הוא משום ערלה.

דתנן: רבי יוסי אומר: סמדר [ענב בשלב שהפרחים שעל הגפן נושרים וכל גרגיר ניכר לעצמו] על אף קוטנו הריהו אסור משום ערלה מפני שהוא נחשב כבר פרי.

ופליגי רבנן עליה, וסוברים שבשלב זה עדיין אינו נחשב לפרי וממילא גם השומר שלו אינו נחשב ל"שומר הפרי" ואין לאוסרו.

ומאחר ש"יחיד ורבים הלכה כרבים" סבר רבא שהקפריסין מותרים משום ערלה שהרי הם שומרים על האביונות רק בעודם קטנים כשעדיין אין שם "פרי" עליהם וממילא אינם נחשבים כ"שומר פרי".

מתקף לה רב שימי מנהרדעא: וכי בשאר אילני חוץ מהגפן מי פליגי רבנן עליה דרבי יוסי?

והתנן: מאימתי מאיזה שלב בגידול הפרי נאמר הדין שאין קוצצין את האילנות בשביעית מחמת האיסור להפסיד את הפירות שגדלים עליהם,

בית שמאי אומרים: כל האילנות — מהזמן שיוציאו את הפרי כבר חל האיסור לקוצצם, ובית הלל אומרים: החרובין אסור לקוצצם רק מהזמן שישרשרו [משייראה בהם כמין "שרשרת"], והגפנים אסור לקוצצם רק משיגרעו, ולקמן יבואר מהו שיעור זה. והזתים אסור לקוצצם מהזמן שיניצו [משיגדל ה"נץ" סביבם], ושאר כל האילנות משיוציאו את הפרי וכדברי בית שמאי(2).

מבאר הגמרא מהו שיעור "גרוע" שהוזכר בברייתא:

ואמר רב אפי: בכל מקום ששנו חכמים "בוסר" — הוא "בוסר" הוא "גרוע" הוא

ואליה רבא (שם סק"ב) הסוברים שברכתם "שהכל", משום שלא נטעו את האילן לדעת אכילת הקליפות וברובם משליכים אותם ואינם טורחים לרקחם בסוכר או דבש. ולהלכה: המשנ"ב (ר"ב סקל"ט) פסק שמספק יש לברך עליהם "שהכל", ועיין בחזון איש (ל"ג סק"ב) שהאריך בענין.

2. א. כתבו הראשונים [עיין תוספות רא"ש רשב"א וטור (ר"ב)] ששיעורים אלו שנשנו במשנה לענין איסור קציצת אילן בשביעית יש בהם בכדי ללמדנו גם לענין ברכה שכל שהפרי קטן מהשיעור המוזכר אין לברך עליו "בורא פרי העץ" אלא בורא פרי האדמה, וכן נפסק בשו"ע (ר"ב ס"ב) וברמ"א שם. אכן הגר"א (שם)

רבנן הם הסוכרים כך, שהרי למדנו לעיל לענין איסור ערלה שלרבי יוסי גם "סמדר" נחשב ל"פרי", וקתני בדעת חכמים: שהשיעור בשאר כל האילנות הוא משיוציאו⁽³⁾, ונמצא אם כן שלענין "אביונות" גם חכמים מודים לרבי יוסי שמיד בתחלת יציאתם בעוד הקפריסין עליהם הם נחשבים כבר ל"פרי", ויקשה מזה על רבא הסובר שהקפריסין אינם נחשבים "שומר" משום שהם נושרים מעל הפרי קודם שהתבשל וחל עליו שם "פרי".

אלא⁽⁴⁾ אמר רבא: היבא אמרינן דהוי שומר לפרי — היבא דכי שקלת ליה לשומר מיית

"פול הלבן", ושלושתם דבר אחד, ונמצא ש"גרוע" היינו "בוסר".

מקשה הגמרא: וכי "פול הלבן" פלקא דעתך לומר שהוא שיעור הנאמר בענבים, והרי "פולים" הם מין פרי בפני עצמו!?

אלא אימא: שיעורו של הבוסר הקרוי "גרוע" הוא כגודלו של "פול הלבן".

ולכן מקשה רב שימי לרבא: מאן שמעת ליה דאמר: "בוסר — אין" שדוקא כשהגיע הענב לשלב של בוסר הריהו נחשב לפרי ואילו כשהוא עדיין בשלב ההתחלתי הנקרא "סמדר" — לא נחשב לפרי?

בגמרא לעיל (לו א) שמחמת סברא זו ברכתו "שהכל".

ותירץ שבדבר שהוא גוף הפרי לא נאמרה סברא זו, בשונה מ"קורא" שאינו עיקר הפרי. וביאר החזון איש (סימן ל"ג ד') כונתו, שכל פרי גם לאחר שגדל והגיע לבישולו הגמור מכל מקום חלק הבוסר שהיה בתחלת גידולו עדיין קיים בו גם עכשיו, נמצא אם כן שגם ה"בוסר" נאכל לבסוף, ולכן גם אם אוכלו בשלב מוקדם יותר הריהו נידון כדבר שנוטעים אותו לדעת אכילתו — עיין בדבריו.

3. השיעור "משיוציאו את הפרי" הוא שהגיעו לשיעור "סמדר", והיינו שחכמים מודים לרבי יוסי שבשאר אילנות סמדר נחשב לפרי. — משנה ראשונה שביעית (פ"מ מ"י), חידושי אנשי שם (שם) וחזון איש (שביעית ז' — כ').

4. משמעות הלשון "אלא אמר רבא" וכו' מורה שרבא חזר בו מישובו הקודם וסובר ששם "שומר" תלוי רק באם הפרי מתייבש כשניטלת ממנו קליפתו. ואולם הריטב"א והרא"ה נקטו,

חולק וסובר ששיעורים אלו נשנו רק לענין איסור קציצת אילנות בשביעית. אבל בכדי להתחייב עליהם בברכת "בורא פרי העץ" מסתבר שיש צורך שהפירות יצמחו בשיעור שיגיעו ל"עונת המעשרות" [היינו השיעור שמכאן ואילך הפירות ראויים להתחייב בחיוב מעשר] שהוא שלב מאוחר יותר בהתפתחות הפרי. [עיין ברמב"ם (פ"ב ממעשר) השיעור המדויק לכל פרי], וכן הוא דעת הפנים מאירות. וכתב הביאור הלכה (שם ד"ה ושאר) שיש לנהוג כן למעשה וקודם שהגיעו ל"עונת המעשרות" יש לברך עליהם בורא פרי האדמה ויוצא בזה ידי חובתו ממה נפשך. ואולם הנהוג כדעת השולחן ערוך אין למחות בידו — עיין בדבריו.

ב. הרשב"א בתשובותיו (סימן תכ"ח) הקשה מדוע כאשר הפרי עדיין לא הגיע לגמר בישולו אלא הגיע לשיעור המוזכר במשנה לענין איסור קציצת אילנות בשביעית כבר מברכים עליו "בורא פרי העץ" והרי לא נוטעים את האילן על דעת לאכול את הפרי כשעדיין אינו מבושל די הצורך, ולענין "קורא" התבאר

פירא, [מתייבש הפרי], אבל הכא בקפריסין גם כן שקלת ליה הקפריסין מהאביונות לא מיית פירא, ולכן אינו נחשב ל"שומר".

היה עובדא ושקלוגה לנין דרמונא — ויבש רמונא, ושקלוגה לפרחא [לקפריסין] דביטיתא [מהאביונות] — ואיקיים ביטיתא.

[⁵] והלכתא כמר בר רב אשי דזריק את

האביונות ואכיל את הקפריסין, ומדלוגבי ערלה לאו פירא נינהו — לגבי ברכות נמי לאו פירא נינהו ולא מברכין עליה "בורא פרי העץ" אלא "בורא פרי האדמה" [6].

פלפל: שדרך לאוכלם בתערוכת עם דברים אחרים — אם רוצה לאוכלם בפני עצמם.

רב ששת אמר: ברכתם שהכל,

ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ", אלא משום שהכריע להלכה כמותו גם בארץ ישראל, וכן נראה מלשון הרמב"ם (פ"י מע"ש ה"ג) שהתיר אכילת קפריסין של ערלה ולא חילק בדבריו בין ארץ ישראל לחו"ל, [וכבר דייקו כן בדברי הרמב"ם הפני יהושע בסוגייתנו, ביאור הגר"א (יור"ד רצ"ד סקי"א) ופרי חדש (ר"ב ס"ו)], ולכן גם לענין ברכה אין הקפריסין נחשבים לפרי וברכתן "בורא פרי האדמה". וכך ביאר בספר נהר שלום (ר"ב סק"ט) — עיין בדבריו.

והנה רבינו יונה נוקט כדעת התוספות שהטעם שמר בר רב אשי פסק כרבי עקיבא הוא מחמת הכלל ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ", ואולם לענין ברכה הוא חולק על דעת התוספות וסובר שברכת הקפריסין היא "בורא פרי האדמה" וכדעת הבה"ג. וטעמו, שכמו לענין ערלה נראה שספק הוא בדינו אם הם נחשבים לפרי, ולכן בארץ ישראל שאיסור ערלה הוא מהתורה הכריעו לחומרא ובחו"ל שהאיסור מדברי סופרים [או מהלכה למשה מסיני] הכריעו לקולא, ממילא גם לענין ברכה יש לקבוע מספק שברכתם "בורא פרי האדמה", שהרי בברכה זו יוצא ידי חובתו גם לצד שהם נחשבים לפרי, וכמבואר במשנה לקמן (מ א) "בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא".

[בביאור המחלוקת שבין התוספות ורבינו

שגם למסקנא בכדי לקבוע שם "שומר" יש צורך בשני תנאים, א. שהקליפה תהא קיימת בשעת גמר הפרי ובישולו, וכתירוצו הקודם של רבא, ב. שאם הקליפה תנטל מהפרי הוא יתייבש, וכתירוצו השני של רבא, וכן נקט ספר החינוך (מצוה רמ"ו). וכבר העיר עליו המנחת חינוך שמלשון הגמרא לא משמע כן וכנ"ל.

5. כתב הרא"ש שאין זה לשון הגמרא אלא הוא מדברי בעל הלכות גדולות.

6. תוספות (ד"ה והלכתא) והרא"ש חולקים על פסק זה וסוברים שרק לענין ערלה שבחוצה לארץ נקט מר בר רב אשי כדעת רבי עקיבא שהקפריסין אינם נחשבים לפרי, מחמת הכלל ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ", אבל בארץ ישראל הוא מסכים לדעת רבי אליעזר הסובר שהם אסורים באיסור ערלה משום שנחשבים לפרי, וממילא לענין ברכה יש לברך עליהם "בורא פרי העץ", וכיון שלענין ברכה אין לחלק בין ארץ ישראל לחוצה לארץ נמצא שיש לברך עליהם "בורא פרי העץ" גם בחוצה לארץ. ואולם הרי"ף הרמב"ם הרשב"א מסכימים לפסק זה שהובא מבעל הלכות גדולות שיש לברך עליהם "בורא פרי האדמה", משום שסוברים שמר בר רב אשי שנקט כדעת רבי עקיבא שהקפריסין נחשבים לפרי אין זה משום

רבא אמר: לא מברכים עליהו כלום, לפי שאין דרך לאוכלם בפני עצמם ואין הנאה באכילתם ואזדא רבא לטעמיה,

דאמר רבא: מי שכם [כל האוכל דבר שלא כדרך אכילתו קרוי "כוסס" ואף כאן אין דרך לאוכלו בפני עצמו]⁽⁷⁾ פלפלי ביומי דכפורי — פטור מחיוב "כרת", שאין זו "אכילה",

וכן אם כס זנגבילא [מין תבלין הקרוי "זנגביל" ואין דרך לאוכלו בפני עצמו] ביומא דכפורי — פטור, וסובר רבא שהוא הדין לענין ברכה אין אכילת הפלפלים נחשבת ל"אכילה"⁽⁸⁾,

מיתיבי ממה ששנינו בברייתא: היה רבי

מאיר אומר: ממשמע שנאמר (ויקרא יט כג): "וערלתם ערלתו את פריו", איני יודע שעין מאכל הוא? והרי ברור שהנידון הוא איסור אכילת פרי הראוי לאכילה, אלא מה תלמוד לומר בתחלת הפסוק (שם) "ונטעתם כל עין מאכל", והרי תיבת "מאכל מיותרת היא!?"

להביא, לרבות איסור ערלה אף בפירות עין שטעם עצו ופריו שוה!

ואיזהו? — זה הפלפלין.

ללמדך, שהפלפלין חייבין בערלה, שלא נטעה לומר, כיון שהעץ נמוך אין הפלפלים נחשבים כ"פרי עץ" אלא מין ירק הם.⁽⁹⁾

הטעם שמר בר רב אשי פסק כרבי עקיבא בחו"ל הוא משום שהיה לו ספק שקול כפי מי ההלכה, ומספק הכריעו בחו"ל כרבי עקיבא ובארץ ישראל כרבי אליעזר, ונמצא אם כן שגם לענין ברכה הספק עומד בעינו, ומשום כך סובר רבינו יונה שיש לברך עליהם "בורא פרי האדמה".

7. רש"י.

8. וטעמו של רב ששת החולק על רבא ביאר הרמב"ן שפלפלים יבשים באמת ראויים לאכילה ולכן יש לברך על אכילתם, והטעם שאין מברכים עליהם "בורא פרי האדמה" הוא משום שנשתנו לגריעותא ואין דרך בני אדם לאוכלם כך כשהם בפני עצמם ולפיכך ירדו מחשיבותם וברכתם "שהכל", בדומה לסברת רב נחמן לענין ברכת הקמח. — ועיין עוד בחידושי מהר"ם בנעט בביאור דעת רב ששת.

9. רש"י סוכה (לה א ד"ה חייבין). ואולם התוספות (שם) פירשו הסלקא דעתך, כיון

יונה יש לומר, שתוספות סוברים כדעת הר"ן שהובא לעיל (לו א הערה 24) שהכלל ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ" הוא דין מחודש הנלמד מ"הלכה למשה מסיני" שבערלת חו"ל יש לפסוק כדברי המיקל אפילו אם מצד כללי הפסק ההלכה כדברי המחמיר, וממילא גם במחלוקת שלפנינו סובר מר בר רב אשי שאף שבאמת ההלכה היא כרבי אליעזר [ומשום שדברי הברייתא מסייעים לו — כמבואר ברבינו יונה], מכל מקום, כיון שרבי עקיבא חולק ומיקל, הרי מחמת הדין המחודש ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל" יש לפסוק בחו"ל כדבריו, ונמצא אם כן, שלענין ברכה שלא נאמר לגביה כלל זה יש להחשיב את הקפריסין לפרי גמור וכדעת רבי אליעזר שהלכה כמותו ולכן סוברים התוספות שיש לברך עליהם "בורא פרי העץ".

ואולם רבינו יונה סובר שהכלל ש"כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל" נאמר רק בספק השקול [וכדעת התוספות בקידושין החולקים בזה עם הר"ן], וממילא במחלוקת שלפנינו

וללמדך דבר נוסף, שאין ארץ ישראל חסרה כלום, שנאמר (דברים ח ט): "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, לא תחסר כל בה".

נמצינו למדים מדברי הברייתא שפלפלים נחשבים כפרי הראוי למאכל שאם לא כן לא היו נאסרים באיסור ערלה וקשיא לרבא שאמר שאין הפלפלים ראויים לאכילה.

מתרצת הגמרא: לא קשיא.

הא הברייתא האוסרת פלפלים באיסור ערלה עוסקת ברשיבתא [פלפל רטוב הראוי לאכילה ונחשב משום כך לפרי].

הא רבא הפוטר את האוכלם ביום הכיפורים מכרת ופוטר את האוכלם מברכה עוסק

ביבשתא [פלפל יבש] שאינו נאכל בפני צעמו.

אמרי ליה רבנן למרימר: וכי כם זנגבילא ביומא דכפורי — פטור?

והא אמר רבא: האי המלתא [מאכל העשוי מתבלינים כתושים בדומה לזנגביל ומעורבים בדבש]⁽¹⁰⁾ דאתיא מבי הנדואי [הבאה מארץ כוש]⁽¹¹⁾, שריא ואין לחוש לה משום "בישולי נכרים" כי מאחר שהיא ראויה לאכילה גם ללא בישול ואין בישול נכרי אוסרתה⁽¹²⁾, ומברכין עליה בורא פרי האדמה, ולכאורה מזה שרבא לא חשש בה ל"בישולי נכרים" מפני שהיא נאכלת גם לא בישול הרי מוכח שראויה היא לאכילה באופן זה ואם כן מדוע פטר רבא את

שסופם להתייבש ואז לא יהא עליהם שם "עץ מאכל" כי אינם נאכלים בפני עצמם אלא בתערובת כתבלין ממילא גם עכשיו כבר אין להם שם של "עץ מאכל", קמ"ל שכל עוד שלא נתייבשו שם "עץ מאכל" עליהם. וכן פירש הריטב"א שם, — ועיין שם בכפות תמרים ושפת אמת.

ולענין ברכה — לדעת הרא"ש ורבינו יונה יש לברך עליהם "בורא פרי העץ" שהרי לענין איסור ערלה הם נחשבים כעץ, ואולם לדעת התוספות הרי"ף הרמב"ם (פ"ח מברכות ה"ז) והרמב"ן יש לברך עליהם "בורא פרי האדמה", וביאר הרמב"ן טעם הדבר, כיון שהפלפלים גדלים בעץ עצמו כמו אבעבועות הם נחשבים כחלק מגופו של האילן עצמו ולכן ברכתם "בורא פרי האדמה", והטעם שהם אסורים משום ערלה הוא כי התורה ריבתה לאיסור גם את עץ המאכל עצמו ולא רק את פירותיו. ועיין עוד ברשב"א בתשובותיו (סימן ת')

שביאר טעם אחר בזה, וראה בספר דברי דוד שדן בדבריו.

10. על פי רש"י ביומא (פא ב).

11. על פי רש"י ביומא (פא ב).

12. רש"י כאן וביומא (פא ב) [עפ"י הגמרא במסכת עבודה זרה (לח א)]. ומוסיף [עפ"י הגמרא שם (לח ב)] שכמו כן אין לחוש לה משום "גיעולי נכרים" [היינו שמא התבשלה בכלי של נכרי ונבלע בה טעם של איסור] מפני שהוא "נותן טעם לפגם" [שהטעם הנפלט מהכלי פוגם את טעמו של המאכל ובאופן כזה אין המאכל נאסר] שמסתמא האיסור התבשל מאתמול והופג טעמו בלינה — רש"י (שם). או משום שכשהמאכל נאכל בתוך מרקחת תמיד בליעת האיסור פוגמת את טעמו אפילו אם הוא "בן יומיו". — אמרי נועם להגר"א. והמרדכי

האוכלה חי מברכה וכיום הכיפורים מכרת⁽¹³⁾.

מתרצת הגמרא: **לא קשיא: הא** — רבא שהתיר אכילתה ולא חשש לבישולי נכרי עוסק בזנגביל **רטיבתא** הראוי לאכילה כמות שהוא

הא ואילו רבא הפוטר את האוכלה מרכה ומכרת כשאוכלה ביום הכיפורים בזנגביל **יבשתא** שאינו ראוי לאכילה כמות שהוא.

האוכל **חביץ** קדרה תבשיל קפוי העשוי מקמח דבש ושמן

וכן האוכל **דייסא** מבושלת העשויה מחיטים שנכתשו במכתשת.

רב יהודה אמר: ברכתם **"שהכל נהיה בדברו"**.

רב כהנא אמר: ברכתם **"בורא מיני מזונות"**.

בדייסא גרידא מבארת הגמרא: [רגילה] **כולי עלמא לא פליגי** דברכתה היא **בורא**

מיני מזונות, לפי שעל מיני דגן האפויים או המבושלים בקדירה מברכים בורא מיני מזונות.

כי פליגי — **בדייסא** העשויה **כעין חביץ** קדרה, שעירבו בה דבש ובישלוה בקדירה.

רב יהודה אמר: ברכתה **שהכל**, משום שפבר **דובשא** הוא **עיקר** מאכל זה. ואינו דומה לדייסא שעיקרה הוא הדגן, ולכן מברך על הדבש ופוטר בזה את החיטים הטפלים לו.

רב כהנא אמר: ברכתה **בורא מיני מזונות** — **כי סבר, סמידיא** [הסולת] היא **עיקר** המאכל בדייסא זו, לפי שהיא מין דגן ולכן נחשבת תמיד לעיקר המאכל על אף שבפועל עיקר כוונת האדם הוא בשביל הדבר המעורב בדייסא זו, וכפי שיבואר בדברי רב ושמואל בסמוך⁽¹⁴⁾.

אמר רב יוסף: כותיה **דרב כהנא** דאמר שברכתו בורא מיני מזונות **מפתברא**.

דרב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל דבר מאכל **שיש בו מחמשת המינין** של דגן —

(סימן קט"ז) פירש שטעם ההיתר הוא משום שהנכרים משתמשים לבישול מרקחת זו בכלים מיוחדים המיועדים למאכל זה בלבד.

13. רש"י. אך אין לפרש קושית הגמרא בפשיטות, כי מכך שמברכים עליה "בורא פרי האדמה" מוכח שהדרך לאוכלה כן ומדוע האוכלה ביום הכיפורים פטור, משום שיש לדחות שמדובר באופן שבישלה [וכפי שנראה מזה שהתירוה משום בישולי נכרים] שאז הדרך לאוכלה.

14. כך פירש הרשב"א לקמן (לו א ד"ה תיובתא). ואולם הריב"ב [המודפס על דפי הרי"ף (כו א)] פירש שלרב כהנא הקמח נחשב לעיקר התבשיל לא משום חשיבותו המיוחדת וכסברתם של רב ושמואל אלא משום שעיקר הרצון באכילת "חביץ קדרה" הוא אכילת הקמח שבו, ומכח מציאות זו הריהו נחשב לעיקר התבשיל. ורב יוסף שאמר מסתבר כדברי רב כהנא כוונתו שהלכה כדבריו אך לא מטעמו, ולו יצויר שעיקר הרצון באכילת "חביץ קדרה" לא היה באכילת הקמח גם היתה ברכתו בורא מיני מזונות וכדעת רב ושמואל הסוברים שהדגן

מברכין עליו בורא מיני מזונות. לפי שחשיבותו של הדגן גורמת שבכל מקרה הוא נחשב לעיקר המאכל⁽¹⁵⁾

גופא, רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו תערובת מחמשת המינין⁽¹⁶⁾ — מברכין

עליו בורא מיני מזונות⁽¹⁷⁾.

ואיתמר נמו, רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל מאכל שהוא עצמו מחמשת המינין — מברכין עליו בורא מזונות.

נחשב תמיד לעיקר התבשיל מחמת חשיבותו המיוחדת.

15. בביאור דין זה יש להקדים דברי המשנה לקמן (מד א) "זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופטר את הטפלה". — כלל זה מתפרש בין באופן ששני מיני המאכל עומדים כל אחד לעצמו ומין אחד משמש כמאכל העיקרי והשני בא רק כדי להטעימו, ובין כששני המינים מעורבים בתערובת אחת שאז משמש אחד מהם כ"עיקר" והשני כ"טפל" באחד משני האופנים: א. כשעיקר רצונו באכילת מין אחד ואילו המין השני ניתן בתערובת רק כדי להטעימה. ב. כששני המינים שבתערובת משמשים כעיקר המאכל וניתנו בכונה שוה, אזי המין שפמותו מרובה עד כדי שהתערובת ברובה היא ממין זה, הוא הנחשב לעיקר התערובת והמין המועט נחשב לטפל.

רב ושמואל חידשו, שכלל זה תקף רק בתערובת שלא ניתן בה מין דגן, אבל תערובת שניתן בה דגן אזי הדגן מחמת חשיבותו הרבה נחשב לעיקר התערובת בין אם הוא ניתן לצורך נתינת טעם בלבד ובין אם הוא ניתן לשמש כעיקר המאכל אבל פמותו מועטת ביחס למין האחר — רשב"א (ד"ה דובשא). ועיין לקמן הערה 16.

16. בגמרא לקמן (לט א) מבואר שרק אם הדגן ניתן לצורך אכילה הוא עומד בחשיבותו ונאמר בו הכלל ש"כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות", אבל כשהוא

ניתן רק כדי לדבק את המאכל ולהקשותו [כחומר מייצב וכדומה] אין לו חשיבות מיוחדת ודינו כשאר מיני מאכל.

והנה נחלקו הראשונים מהו האופן שבו הדגן עומד בחשיבותו, לדעת התוספות (ד"ה כל ולקמן לח א ד"ה והא) יש צורך שהדגן ינתן בתערובת כדי שיסעוד את הלב. לדעת הרמב"ם (פ"ג מברכות ה"ו) והרשב"א גם באופן שהדגן ניתן כדי להטעים את המאכל יש לו חשיבות. ואילו לדעת המאירי יש צורך שהמאכל יהא קרוי על שם הדגן ורק אז הוא נחשב לעיקר התערובת אף כשכמותו מועטת. [יש להעיר, שמדברי התוספות והמאירי נמצינו למדים שחידושם של רב ושמואל מתייחס רק לאופן שהדגן ניתן בתערובת כ"עיקר" אך פמותו מועטת, אבל באופן שהוא משמש בה כ"טפל", בזה לא התחדש שהדגן בכל זאת נחשב לעיקר התערובת, שהרי אם יש צורך שהדגן ינתן כדי לסעוד הלב או שהמאכל יהא קרוי על שמו בהכרח שהוא משמש במאכל כ"עיקר" ולא כ"טפל", וזהו שלא כפירוש הרשב"א שהובא לעיל הערה 15].

בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן ל"ח) דן באופן שהדגן ניתן כדי להרבות את כמות המאכל או כדי לרככו ולהתפיחו שיהא נח לאוכלו, האם יש לו חשיבות או שיש לדמותו לניתן כדי לדבק המאכל ולהקשותו. עיין בדבריו.

17. ולענין ברכה אחרונה כתבו התוספות (מא ב ד"ה אלא) שיש לברך עליו ברכה אחת מעין שלש, [והיינו באופן שעשה ממנו תבשיל, אך

וצריכא לשתי המימרות.

דאי אשמעינן "כל שהוא מחמשת המינים" — הוה אמינא משום דאיתיה לדגן בעיניה לכן ברכתו "בורא מיני מזונות", אבל מין דגן שבא על ידי תערובות — לא מברכים עליו "בורא מיני מזונות" כשאינו משמש כעיקר המאכל.

א-ז קא משמע לן, שגם כל מאכל שיש בו תערובת של חמשת מיני דגן ובפועל אין הדגן משמש כעיקר המאכל ברכתו היא "בורא מיני מזונות", כי מחמת חשיבותו לעולם הוא נחשב לעיקר המאכל.

ואי אשמעינן רק "כל שיש בו מחמשת המינים", הוה אמינא שדוקא כל שיש בו מחמשת המינים — איך, רק עליו מברכים "בורא מיני מזונות", אבל על מאכל שיש בו תערובת אורז ודוחן — לא מברכים "בורא מיני מזונות", והיה מקום לטעות שהטעם בזה הוא משום דעל ידי תערובת הוא בא, ולכן, כיון שאינו משמש כעיקר המאכל הריהו נטפל למין השני שבתערובת.

אבל באופן שאיתיה לאורז ולדוחן בעיניה והמאכל כולו [או רובו] עשוי מאורז ודוחן — נימא שאפילו על אורז ודוחן נמי

מברכין עליו "בורא מיני מזונות".

קמשמע לן: "כל שהוא מחמשת המינים" — הוא דמברכין עליו בורא מיני מזונות, לאפוקי אורז⁽¹⁾ ודוחן, דאפילו איתיא בעיניה — לא מברכין עליו בורא מיני מזונות.

מקשה הגמרא: וכי על אורז [ודוחן] לא מברכין בורא מיני מזונות?

ותתניא: הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן — מברך עליו תחלה [ברכה לפניו] וסוף [ברכה לאחריו] כפי שמברכים על מעשה קדרה של דגן.

וגבי מעשה קדרה של דגן תניא: בתחלה מברך עליו "בורא מיני מזונות", ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש, הרי שעל אורז ודוחן יש לברך "בורא מיני מזונות" ושלא כדברי רב ושמואל!?

מתרצת הגמרא: הבריייתא שאמרה שברכת האורז והדוחן היא כמעשה קדרה, כוונתה להשוותם רק בפרט אחד ולא להשוותם כמעשה קדרה לגמרי.

והיינו, כמעשה קדרה — דמברכין עליו תחלה וסוף⁽²⁾.

כשעשה ממנו פת יש לברך עליו ברכת המזון]. ואולם, נחלקו הפוסקים מהו שיעור האכילה הנצרך כדי להתחייב בברכה אחרונה על תערובת זו. עיין שו"ע (ר"ח ס"ט), במגן אברהם (שם סקט"ו) בביאור הגר"א (שם) ובדברי המשנה ברורה (שם).

1. לדעת רש"י, "אורז" המוזכר בגמרא הכונה לזן הקרוי בזמינו "דוחן", ואילו "דוחן" המוזכר

בגמרא הכונה לזן מסויים ממיני הדוחן. אבל לדעת התוספות ה"אורז" וה"דוחן" המוזכרים בגמרא הם המינים שגם בזמינו קרויים כך. — וכדעת התוספות נקטו הרבה מן הפוסקים הובאו דבריהם במשנה ברורה (ר"ח סקכ"ה). ועיין עוד בשער הציון (שם סקל"א).

2. הטעם שהשוו זאת בדוקא למעשה קדרה אף שהרי ישנם הרבה מאכלים שמברכים עליהם